

2. SZEKCIÓ – ÁTMENETEK

Szemerszki Marianna

Fiatalfelnőttek életútjai – egy helyi vizsgálat néhány eredménye

BEVEZETÉS

Az oktatás és a munkaerőpiac illeszkedése, az iskola és a munka világa közötti átmenet folyamata az utóbbi időben kitüntetett figyelmet kap az oktatáspolitikai diskurzusokban. A megváltozott munkaerő-piaci helyzet, a foglalkoztatási jogviszonyok sokfélesége és az iskolai életkor kitolódása összességében azt eredményezik, hogy a munka világába való átmenet nem minden esetben egymást követő, egyirányú folyamat, hanem esetenként megszakításokkal, illetve az iskolába/oktatásba való vissza-visszatérésekkel tarkított. A munkaerő-piaci átmenet kérdéskörének egyaránt van oktatáspolitikai, munkaerő-piaci és ifjúságszociológiai vetülete. Ezek együttes feltárására tett kísérletet az a kutatás, amely a TÁMOP 3.1.1 „21. századi közoktatás-fejlesztés, koordináció” program 6.1.2 számú elemi projektjének keretében zajlott. A kutatás helyszínéül egy olyan város kiválasztása tűnt ideálisnak, amelyik nem túl nagy, földrajzilag viszonylag egységes középiskolai és munkaerő-piaci közeget jelent. A helyi vizsgálat lehetőséget adott arra, hogy az oktatás és a munkaerőpiac kapcsolatát, az iskolából a munkába való átmenet folyamatát komplexen, sokféle szereplő bevonásával tanulmányozzuk. Jelen tanulmányban a tanulói adatfelvétel és a fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetések, interjúk eredményeiből adunk ízelítőt az egyes képzési formákban tanulók iskolai életútjára, szociodemográfiai jellemzőire, továbbtanulási és munkaerő-piaci elképzeléseire koncentrálva.

A KUTATÁS HÁTTERE

Az ifjúságszociológiai vizsgálatok az ifjúsági életszakasz, ezen belül az iskolai ifjúsági életszakasz meghosszabbodását mutatják. Az átlagos várható élettartam megnövekedésével, és ezáltal a munkában töltött évek számának emelkedésével megváltoztak az egyének életútjai is, a korábban általánosnak mondható sztenderdizált életút-modell helyébe differenciált életutak sokfélesége lépett, az egyszer megszerzett iskolai végzettség nem feltétlenül jelenti az iskolai életút végét, sok esetben csak annak valamely közbülső állomásaként tekinthető. Ugyanez igaz az egyén személyes életterveire a munkavállalás és a családalapítás terén is (Somlai 2010).

Az iskolából a munkába való átmenet ma már nem egyszeri lépés, hanem az életpályakezdés során megvalósuló iskola- és foglalkozásváltások, az iskola és a munka világa közötti oda-vissza mozgások sorozata. A munkaerőpiacra való beilleszkedés – az iskolai életút meghosszabbodása következtében – későbbi életkorokra tevődött, ráadásul ez a szakasz átmenetinek tekinthető abban az értelemben, hogy a munka és az iskola világa nem feltétlenül válik szét élesen. Az iskolázást egyre inkább egy elnyújtott, átmeneti életszakasz követi, amelyben a munkavállalás, az oktatásban való részvétel és ezek kombinációja egyidejűleg jelenhet meg, illetve ciklikusan ismétlődhet. Ráadásul a fiataloknak egyre gyakrabban kell szembesülniük a ténnyel, hogy határozott idejű munkára, adott feladatra alkalmazzák őket, ami nem feltétlenül kötődik a megszerzett iskolai végzettséghez.

Hosszabb időszakra kiterjedő összehasonlító vizsgálatok azt mutatják, hogy a pályakezdő foglalkozások szerkezete is erőteljesen átalakult, az önfoglalkoztatóként való pályakezdés sokkal gyakoribbá vált a 90-es években. Az iskolából a munkaerőpiacra való átmenet folyamata bizonytalanabbá és kockázatosabbá vált a pályakezdő fiatalok számára, amelyek azonban nem minden társadalmi csoport számára jelentenek azonos mértékű kockázatokat, annak mértéke a hagyományos szociológiai változók mentén jól strukturált (Róbert 2002).

Az ifjúságszociológiai kutatások arra is felhívják a figyelmet, hogy az ifjúság – amellett, hogy számos közös jellemvonással bíró társadalmi réteg sajátosságait mutatja – nem feltétlenül jelent egységes, és főleg nem valamilyen homogén társadalmi csoportot. A modernizációnak és a globalizációnak vesztesei is vannak, a jómódú többség és a leszakadt kisebbség közötti különbségek elmélyülnek, kialakulhat a „társadalomalatti osztály”. A civilizációs korszakváltás kétirányú hatása egyre inkább érzékelhető a fejlett társadalmakban: miközben az ifjúság széles tömegei számára a felemelkedés esélyét adja, ezzel egyidejűleg bizonyos társadalmi csoportok kirekesztődnek a felemelkedésből (Gábor 1995).

Az iskola és a munka világa közötti átmenet kérdéskörét tárgyalva érdemes utalni a munka fogalmi kereteinek átalakulására, a munka megváltozott szerepére is. Számos kutató jelzi, hogy a teljes foglalkoztatásra irányuló modell válságba került, a teljes foglalkoztatás a jelenlegi körülmények között illúzió csupán, különösen a hagyományosan elgondolt munka fogalom mentén. Új fogalmakra és új modellekre van szükség, Beck a könyvében kísérletet tesz a munka világával kapcsolatos jövőbeli scénáriók felvázolására (Beck 2010).

Amint arra számos korábbi tanulmány rámutat, az iskolarendszeren belül jelentős különbségek vannak az egyes iskolatípusok, illetve azonos iskolatípusok esetén településtípusok szerint is. Nem kevésbé létező különbségek jellemzik egy-egy város iskolaszervezetét: a legtöbb településen megvannak a „jó” és a „gyengébb” iskolák minden képzési szinten.

A középiskolai képzési szinten a differenciálódáshoz a különböző képzési programok (6 illetve 8 osztályos gimnázium, nyelvi előkészítő, két tannyelvű képzés) is hozzájárulnak. Az egyes társadalmi csoportok iskolaválasztásában az a természetes törekvés érvényesül, hogy a szülők legalább olyan, vagy jobb társadalmi helyzetbe szeretnék hozni gyermekeiket, mint amiben ők vannak. A családok tehát generációról generációra megpróbálják átörökíteni előnyös társadalmi helyzetüket, s ez a gyermekük iskoláztatásával kapcsolatos döntéseikben is megmutatkozik (Andor 1998).

Az általános iskola utáni továbbtanulásról hozott döntés a legtöbb esetben családi döntés, amely azonban társadalmilag meghatározott, s a változó körülmények közepette – főleg az alsóbb rétegek számára – sok esetben súlyos információhiánnyal is együttjáró döntési szituációt eredményez (Csákó 1998). Ugyanakkor kutatási eredmények azt is igazolják, hogy az érettségit adó képzések esetében nem pusztán a családi háttér, de egyfajta racionális mérlegelés is közrejátszik a továbbtanulási szándékok formálódásában (Lannert 1998).

Kutatásunk ezen elméleti kereteket szem előtt tartva arra vállalkozott, hogy egy helyi vizsgálaton keresztül mutassa be a fiatalok tanulással és munkavállalással kapcsolatos elképzeléseit, azok sokszínűségét. A vizsgálat terepül választott város középfokú iskolaszervezete 2008 után ugyan jelentős mértékben átalakult, jelen kutatás azonban még a korábbi években tanulmányaikat megkezdők körében készült. A helyszín választását a támogató, segítő hozzáállás mellett a város földrajzi és munkaerő-piaci helyzete (prosperáló város, új beruházásokkal), valamint az a szempont is indokolta, hogy ezen a terepen több megelőző vizsgálat is készült, amelyek összehasonlítási lehetőséget és egyben tágabb értelmezési keretet jelentenek az adatok szempontjából.

AZ ADATFELVÉTEL RŐL

A kérdőíves adatfelvételre 2010 áprilisában került sor 18 győri középfokú oktatási intézmény nappali tagozatos végzős tanulói körében. A megkérdezettek között egyaránt találunk gimnáziumban tanulókat, szakiskolásokat és a szakközépiskolák érettségit megelőző előkészítő szakaszát végzőket, illetve a szakközépiskolában szakmai képzésüket befejezőket. Miután a kutatás fő célja az iskola és a munka világa közötti átmenet feltárása, ezért a mintában kisebb arányban szerepeltettük a gimnáziumban tanulókat, hiszen tudjuk, hogy az ő elsődleges preferenciájuk a továbbtanulás, a gimnáziumok utolsó évfolyamaira járók legalább négyötöde jelentkezik valamely felsőoktatási intézménybe. A minta összetétele képzési típusok szerint tehát heterogén, ugyanakkor szándékoltan nem felel meg a végzés előtt álló fiatalok képzési típus szerinti arányának. Az adatfelvétel eredményeit – részben az eltérések bemutatása miatt, részben pedig azért, mert a minta (az eltérő képzési típusok szerinti arány miatt) nem a végzősök összességét reprezentálja – képzési típus szerinti bontásban adjuk közre.

1. TÁBLÁZAT: Az utolsó évek* és a megkérdezettek képzési típus szerinti összetétele				
	Összes utolsó éves száma (2008)	Tanulók aránya	Megkérdezettek száma	Mintán belüli arány
Szakiskola	430	14%	143	21,0%
Gimnázium	986	31%	136	20,0%
Szakközépiskola alapozó képzés	856	27%	182	26,7%
Szakközépiskola szakmai képzés	890	28%	220	32,3%
Összesen	3162	100%	681	100,0%

* A mintaválasztás során az akkor elérhető legutolsó tanév adatait vettük figyelembe.

A KÜLÖNBÖZŐ ISKOLATÍPUSOKBAN TANULÓK TÁRSADALMI HÁTTERE

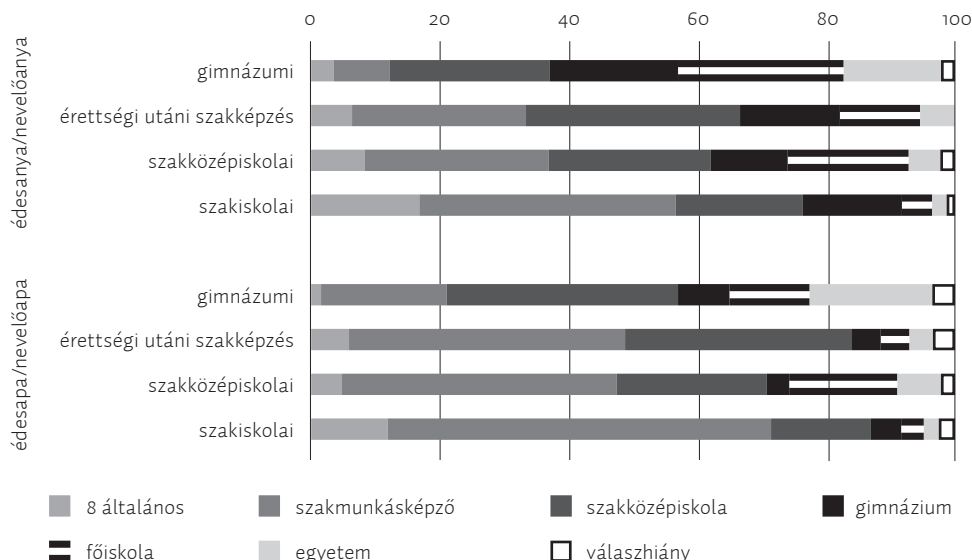
A tanulók háromnegyede él teljes családban, ahol édesapja és édesanyja neveli, 15,5% azon fiatalok aránya, akiket csak az édesanya nevel, s ehhez járul még az az 5,8%, akiket az édesanyja és a nevelőapja nevel. A többiek más felállású családokban élnek. A szakiskolász tanulók körében alacsonyabb a teljes családok aránya.

Az apa illetve anya iskolai végzettsége is szignifikánsan eltér a különböző képzési típusokban tanulók esetében: a szakiskolai képzésben tanulók vannak a leginkább hátrányos helyzetben, hiszen körükben a legalább érettségivel rendelkező apák aránya mindössze bő egyötöd, s az anyák esetében is csupán 40%, míg a gimnáziumokban tanulók túlnyomó többségének a szülei legalább érettségivel rendelkeznek, s ezen belül magas a diplomával rendelkező szülők aránya. A szülői iskolázottság eltéréseire vonatkozó adatokat számos országos és helyi szintű vizsgálat is megerősíti, s ugyanerre az eredményre jutott az 1998-ban a város középiskoláiban végzett kutatás is, ami egyúttal az általános iskolák és a középiskolák hierarchiájára, a belső differenciáltságra is felhívta a figyelmet.¹ A szülők iskolai végzettségének adatai a gimnazisták és a szakiskolások esetében nem mutatnak elmozdulást a 12 évvel korábbi adatokhoz képest, a szakközépiskolások esetében azonban a nem érettségizett szülők aránya alacsonyabb, a felsőfokú végzettséggel rendelkező szülők aránya pedig magasabb a 12 évvel ezelőttnél, ami a szakközépiskola státuszának felértékelődésére utal. Az érettségi utáni szakképzésben részt vevők társadalmi háttere a szakközépiskolások társadalmi hátteréhez hasonló, ugyanakkor a szülők iskolázottsági adatai azt mutatják, hogy az érettségi utáni szakképzés az érettségivel rendelkező szülők gyermekeit vonzza az átlagosnál jobban, az ennél magasabb státuszú fiatalok feltehetően nagyobb arányban törekednek a felsőoktatásba.

A családi háttér szempontjából a szülők jelenlegi munkaerő-piaci státusza is meghatározó. A végzősök 28%-a számolt be arról, hogy szülei voltak munkanélküliek az elmúlt két év során, s 11,4% azoknak az aránya, akiknek valamelyik nevelője jelenleg is munkanélküli vagy szociális segítyen van. Az elmúlt két év munkanélküliségét vizsgálva azt találjuk, hogy a szakiskolások sokkal gyakrabban szembesültek e jelenséggel szüleik révén, kétötödük számolt be arról, hogy valamelyik szülő volt munkanélküli ebben az időszakban, vagy jelenleg is az.

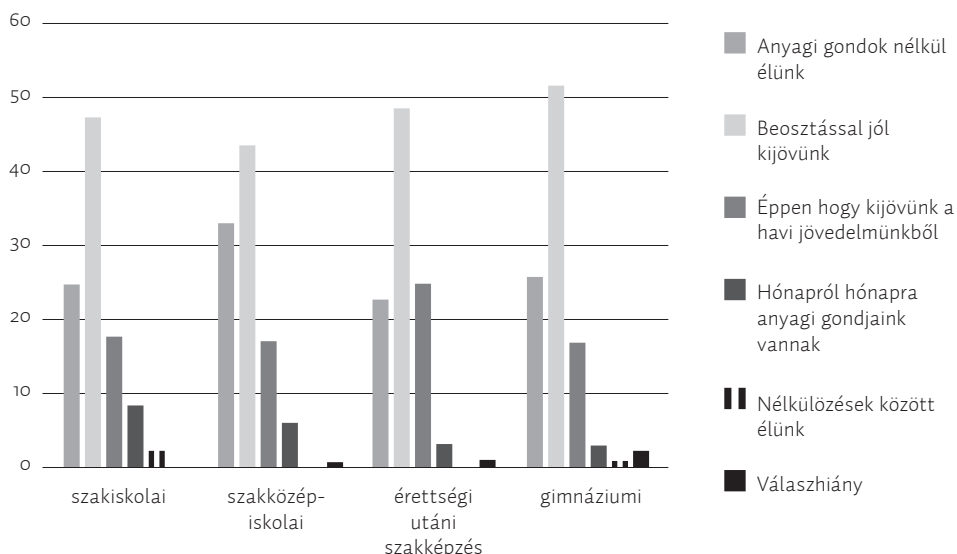
¹ A kutatás Gábor Kálmán vezetésével zajlott, aki a jelen kutatás tervezője is volt. Az 1998-ban a győri fiatalok körében készült empirikus vizsgálat alapul szolgált a kérdőív és a kutatási koncepció kialakításához. Amennyiben a kérdések összehasonlíthatósága lehetővé teszi, jelen tanulmányban utalunk az egy évtizeddel ezelőtti kutatás eredményeire.

1. ÁBRA: A szülők iskolai végzettsége (N = 681)

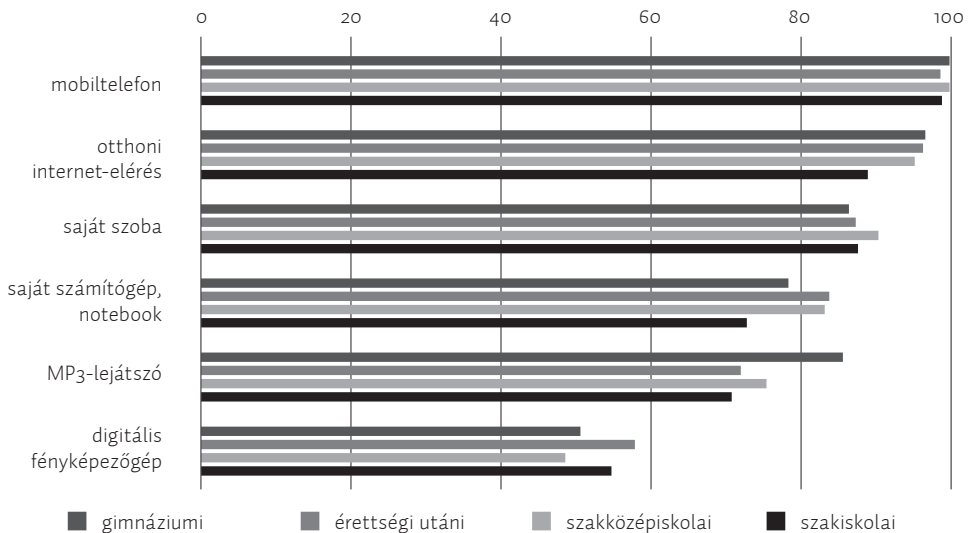
Nem véletlen éppen ezért, hogy ők az átlagosnál gyakrabban számoltak be a család anyagi nehézségeiről, valamivel több mint egytizedük jelzett komolyabb anyagi nehézségeket, míg a többi képzési típus esetében ez az arány 5% körüli vagy az alatti.

2. ÁBRA: A középiskolát végzők családjának anyagi státusza (N = 681)

A szülők anyagi és iskolázottsági státuszában megmutatkozó különbség a fiatalok saját státuszát tekintve alig érzékelteti hatását: a különböző képzési típusokban tanulók nagyon hasonló eséllyel jutnak hozzá azokhoz az informatikai és egyéb elektronikai eszközökhöz, amelyek korosztályukat tekintve már szinte általánosnak mondhatók. Mindez nem egy esetben a családok erőn felüli anyagi szerepvállalásának köszönhető, a családi támogatás ugyanis a fiatalok életvitelében és életformájában ebben az életkorban még meghatározó szerepet játszik. Ez a tendencia már az 1998-as ifjúságszociológiai vizsgálatban is megfigyelhető volt, ahogy a szerzők írták: „A fogyasztásnak napjainkban a fiatalok vonatkozásában inkább a homogenizáló, mint differenciáló szerepe érvényesül éppen a szórakoztatási eszközökkel való ellátottságban” (Gábor et al. 1998).

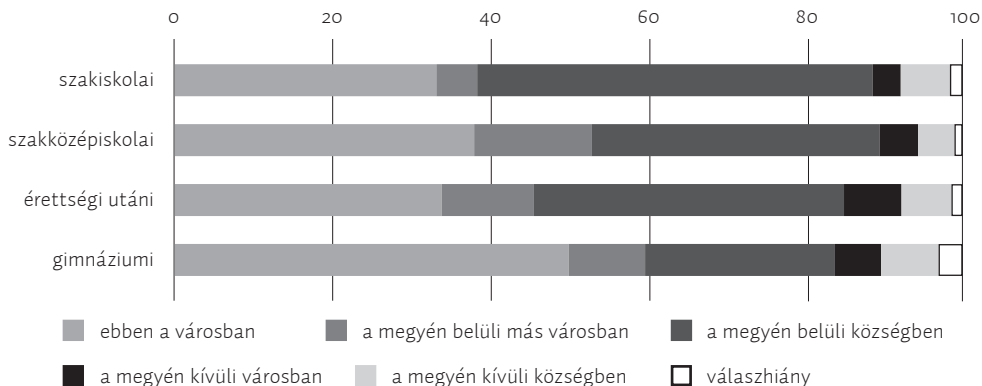
3. ÁBRA: A középiskolát végzők saját anyagi státusza (N = 681)

AZ ISKOLAI ÉLETUTAK SAJÁTOS SÁGAI

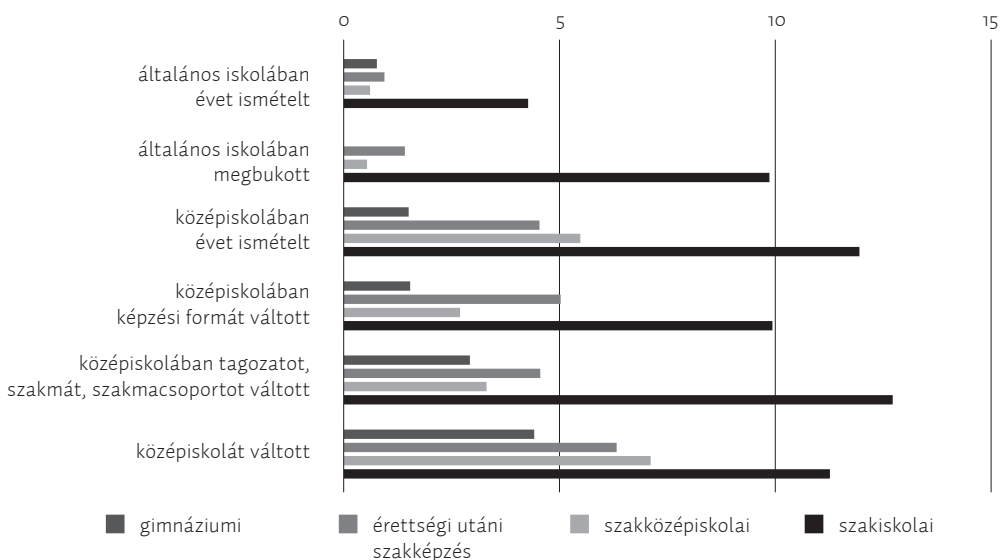
A középfokú intézményekben tanuló végzősök csaknem kétötöde ugyanebben a városban végezte általános iskolai tanulmányait is, minden második diák a megye valamely más településén – elsősorban községekben –, egytizednyi pedig azoknak az aránya, akik a megyén kívüli más településeken. Míg a községi általános iskolákból érkezők aránya a gimnazisták körében valamivel egyharmad alatti, a szakközépiskolások körében – mind az érettségi előtti, mind az azt követő képzésben – 40% körüli, a szakiskolások esetében pedig 57%. A szakiskolások tehát sokkal gyakrabban jönnek nem városi általános iskolákból. Körükben jóval magasabb továbbá azoknak az aránya is, akik általános iskolai tanulmányaik során legalább egyszer megbuktak (9,8%), illetve azoké, akik évet ismételtek (4,2%). Más képzési típusokban mindkét esemény előfordulási aránya elenyésző.

4. ÁBRA: Az általános iskolai tanulmányok színhelye (N = 681)

A középiskolai tanulmányi időszakon végighaladva úgy tűnik ez a különbség megmarad: a szakiskolások a többiekénél gyakrabban kényszerültek iskolaváltásra, szakma vagy szakmacsoport megváltoztatására, s ugyancsak gyakrabban szembesültek azzal a kudarccal, amit az évismétlés jelent. Körükben a legutolsó félév átlagos tanulmányi eredményei is jóval alacsonyabbak: míg a gimnáziumi képzésben részt vevők átlagos osztályzata 4,3 volt; addig a szakközépiskolai képzésben – bármelyik képzési formát is tekintjük – 3,7; a szakiskolákban pedig 3,5; s mindez utóbbi igen magas szórásérték mellett, ami azt jelzi, hogy a tanulók egy része esetében a tanulmányi teljesítmény ennél jóval alacsonyabb.

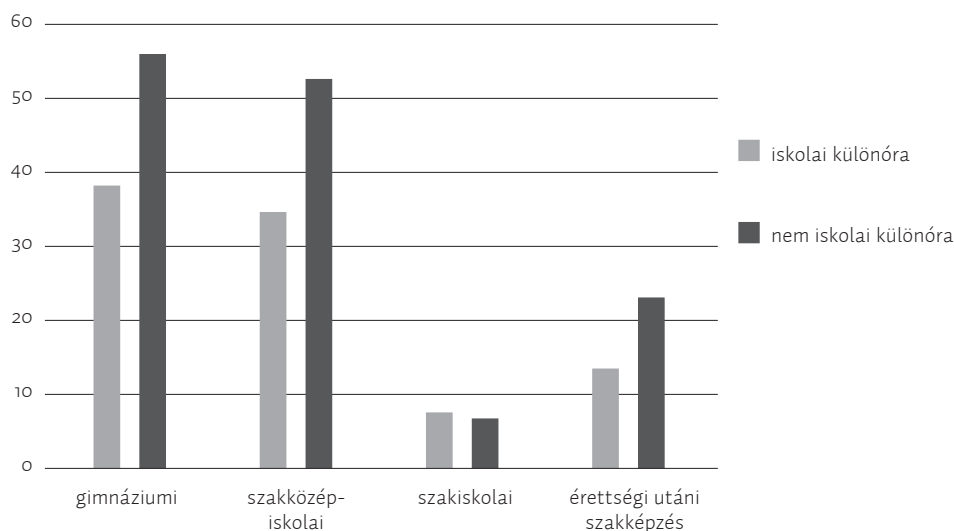
5. ÁBRA: Az iskolai életút kudarcai, változásai (N = 681)

A végzős diákok csaknem fele jár valamilyen iskolai vagy iskolán kívüli különórára, a legtöbben egy- vagy kétféle, de akadnak, akik ennél többre. Ez jellemzően heti 1–2 alkalmas elfoglaltságot jelent, s míg az iskolai foglalkozások egyötöde-egyharmada fizetős (a foglalkozás jellegétől függően), addig az iskolán kívüliek túlnyomó többségéért fizetniük kell a diákoknak, illetve a szüleiknek (a legalacsonyabb arányban a sportfoglalkozás jellegűekéért). A különóra járók aránya iskolatípusonként igen eltérő: a gimnazisták háromnegyede vesz részt valamilyen iskolai vagy iskolán kívüli különórán, a szakközépiskolások csaknem kétharmada, az érettségi utáni képzésben részt vevők egyharmada, a szakiskolásoknak pedig mindössze a 15%-a.² A szakiskolások körében tehát a különórakon részt vevők aránya jóval alacsonyabb, mint a többi képzési típusban, a legkisebb eltérés a sportfoglalkozások és a nyelvórák tekintetében figyelhető meg, de az arányok ott is jóval alacsonyabbak a többiekéhez képest. A poszt-szekunder képzésben részt vevők átlagosnál alacsonyabb értékeit részben az életkori sajátosságok, részben a képzéstípus sajátosságai magyarázzák.

Az iskolai különóra szerepe összességében valamivel kisebb, mint az iskolán kívülieké és közöttük a szakkörök, korrepetálások, sportkörök aránya meghatározó, míg az iskolán kívüliek esetében a sportkörök, a korrepetálás és az idegennyelv-oktatás.

6. ÁBRA: Az iskolai és iskolán kívüli különórakon részt vevők aránya (N = 681)

Az 1998-ban végzett vizsgálat arra hívta fel a figyelmet, hogy a plusztudást nyújtó tevékenységeket a magasabb státuszú középiskolák tanulói inkább tudják megvásárolni. A gazdasági tőke fokozott szerepe a fiatalok iskolai karrierjében egyaránt jelentheti az esélyegyenlőtlen-

² Az egy évtizeddel ezelőtti vizsgálat hasonló eltéréseket mutatott: akkor a gimnazisták 56%-a jelezte, hogy jár különórára, a szakközépiskolások 35,3%-a, míg a szakiskolások 7,6%-a. A különórák ugyanakkor a sportfoglalkozásokat nem tartalmazták, azokra külön kérdés vonatkozott.

ségek egyik fajtájának növekedését, de a korábban, a kulturális tőke mentén létrejövő esélyegyenlőtlenségek kompenzálását is. Jelenlegi adatfelvételünkben erre utal többek között az is, hogy a gimnazisták és a szakközépiskolások esetében a különórák igénybevételének gyakorisága csak kismértékben tér el, belső szerkezetét tekintve azonban annál inkább. A szakközépiskolások szülei az iskolarendszeren kívül próbálják kompenzálni a tanulási hátrányokat, míg a gimnazisták szülei emellett gyakrabban valamilyen plusztudás (művészet, nyelv) elsajátítását is finanszírozzák.

Korábbi kutatások szintén arra a következtetésre jutottak, hogy minél magasabb szintű a szülők iskolai végzettsége, annál nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a különóráknak, s ez nem csupán a továbbtanulásnál közvetlenül is jól hasznosítható tudáselemeket jelenti. A művészeti foglalkozások igénybevétele például sokkal gyakoribb a diplomás szülővel rendelkező családokban (Andor 2002, 197).

ISKOLA- ÉS SZAKMAVÁLASZTÁS

Az általános iskola utáni képzési formákban tanulók (szakiskola, szakközépiskola, gimnázium) csaknem kétharmada első helyen is ezt a középiskolát jelölte meg a jelentkezési lapon, a gimnáziumban tanulók közel háromnegyede, a szakiskolai képzésben részt vevők 58%-a válaszolt így. A középiskola megválasztásában a diákok emlékezete szerint a szülőkön kívül másnak alig volt beleszólása, legtöbbször maguk a fiatalok döntöttek erről, esetenként szüleikkel együtt, máskor viszont a szülőknak csak kisebb beleszólást engedve. A diákok egyötöde azonban semmilyen beleszólást nem engedett a szüleinek, 16%-uk pedig lényegében senkinek. Meglepő módon ugyanakkor igen magas azoknak a fiataloknak az aránya, akik úgy emlékeznek, hogy a körülmények nyomása alatt döntöttek.

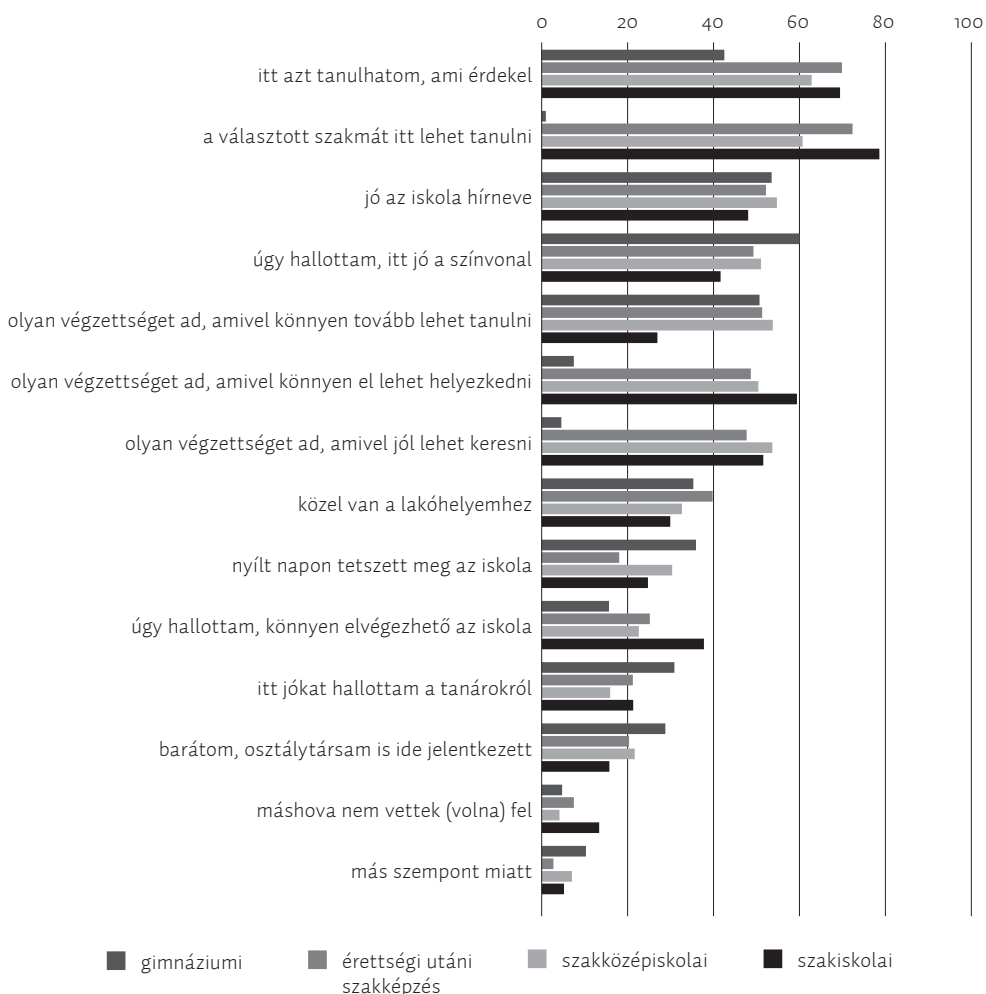
7. ÁBRA: Az iskolát hányadik helyen választotta*

* A szakiskolai, szakközépiskolai, gimnáziumi osztályokba járók körében.

Az iskolaválasztásban egészen más szempontok vezérlik azokat, akik gimnáziumi képzésben vesznek részt és azokat, akik szakképzésben. Az érdeklődés minden képzési forma esetében meghatározó szerepet játszik, a szakképzésben részt vevők számára azonban a munkaerő-piaci szempontok sem mellékesek, míg a gimnazisták számára az oktatás színvonala és a továbbtanulási esélyek a legfontosabb szempontok emellett. A lakóhely közelsége kevesebbek számára motiváló, s még kevesebben vannak azok, akik bevallásuk szerint az iskola könnyű elvégezhetősége miatt döntöttek az intézmény mellett. A válaszokból az is kiderül, hogy – összhangban a korábban megfigyelttel – a szakiskolások körében vannak a legnagyobb arányban olyanok, akik számára az iskola választása külső kényszer eredménye, illetve a könnyű elvégzés reményében választották azt.

8. ÁBRA: A jelenlegi iskola választási szempontjai (N = 681)

A szakmaválasztásban a családi hagyományok nem meghatározók, a szakmát tanulók (N = 363) 7,4%-a jelezte csupán, hogy azért választotta a jelenleg tanult szakmát, mert a szűkebb rokonságban is van olyan, aki ezt a szakmát űzi. Ennél magasabb azonban azoknak az aránya, akik a tanult szakma kapcsán közeli rokonaiktól szerezhettek ismereteket, hiszen további 14,9% jelezte azt, hogy rokonaik között van olyan, aki ugyanezen a területen dolgozik, összesen tehát a fiatalok bő egyötödének rokonai révén lehet valamennyi személyes tapasztalata a tanult szakmával kapcsolatban. A szakiskolások nagyobb arányban számoltak be erről, ami valószínűleg annak is betudható, hogy az érettségi utáni képzések sok esetben olyan újszerű szakmákra készítenek fel, amelyek az idősebb generációk számára még egyáltalán nem, vagy nem ilyen formában léteztek.

TOVÁBBTANULÁSI SZÁNDÉK ÉS TERVEK, AZ ÉLETHOSSZIG TARTÓ TANULÁS JELENTŐSÉGE

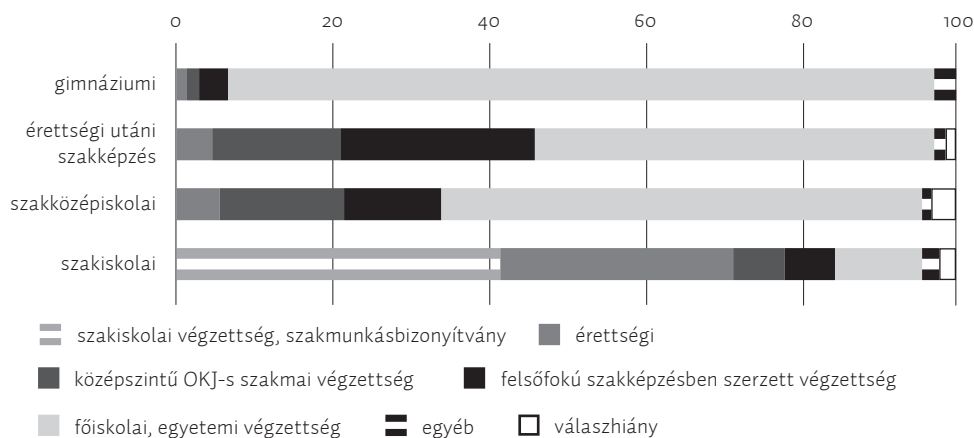
A különböző képzési típusokban tanulók eltérő ambíciókkal rendelkeznek a megszerezni kívánt legmagasabb iskolai végzettséget illetően, de többségükben az érettségit minimális követelménynek tartják, hiszen még a szakiskolai diákok fele is legalább érettségi vizsgát szeretne szerezni, illetve sokan közülük még azon felül is tovább tanulnának.

Már az 1998-as vizsgálat során is megfigyelhető volt, hogy a gimnazisták kétharmada egyetemet, közel egyharmada pedig főiskolát szeretne végezni, a szakközépiskolát végzetek fele főiskolára, több mint egytizede pedig egyetemre akart jelentkezni, s még a szakmunkásképzőbe járók háromnegyede is szeretett volna valamilyen formában továbbtanulni (Gábor et al. 1998).

A mostani adatfelvétel hasonló eredményeket hozott: a gimnazisták kilenczete főiskolai, egyetemi végzettségben gondolkodik, s a szakközépiskolában tanulók hattizede is. A válaszokból az is kitűnik, hogy az érettségi utáni szakképzés sem jelenti a végállomást a legtöbb itt tanuló fiatal életében: minden második érintett felsőfokú tanulmányokat tervez. A szülők iskolai végzettsége annyiban meghatározó, hogy azok a diákok, akiknek a szülei legalább érettségivel rendelkeznek, sokkal gyakrabban ambicionálják az érettségínél magasabb iskolai végzettséget a jelenleg azonos képzési szinten tanuló fiatalok körében is. A tartósan magas továbbtanulási vágy, az iskolai életút meghosszabbodása, az egyes életesemények idősorrendjének változása és az ezzel együtt járó társadalmpolitikai következmények mellett arra is felhívja ugyanakkor a figyelmet (Uo.), hogy a közvetlenül a munkaerőpiacra felkészítő szerep mellett a szakképzésben az általános kompetenciák fejlesztése és a további tanulásra felkészítő funkció is fontos szerepet kell hogy kapjon.

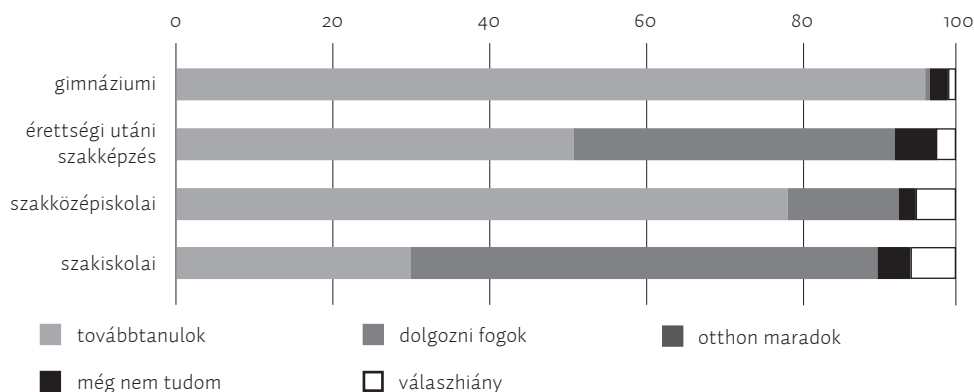
Ezek a továbbtanulási elképzelések természetesen nem mind reálisak, vagy nem feltétlenül a közeljövő eseményei, azt azonban láthatjuk az adatokból, hogy a fiatalok csaknem kétharmada a mostani képzés elvégzését követően elsősorban továbbtanulást tervez (bár mellette többségük dolgozni is szándékozik), s az elsősorban munkavállalást tervezők mintegy fele is szeretne a munka mellett továbbtanulni. A gimnáziumi képzésben részt vevők 96,3%-a, a szakközépiskolák érettségiző évfolyamán tanulók 78,6%-a, az érettségi utáni

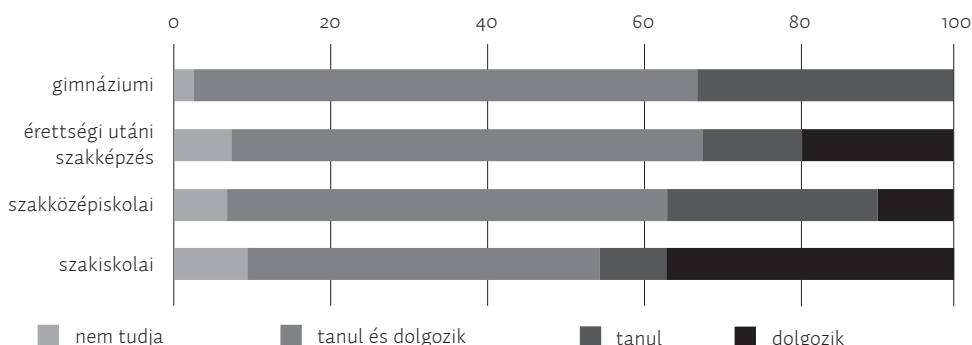
9. ÁBRA: A megszerezni kívánt legmagasabb iskolai végzettség (N = 681)

képzésben részt vevők 51,1%-a, míg a szakiskolások 30,3%-a továbbtanulást tervez az első helyen, s csak a szakiskolások körében vannak többségben azok, akik a végzést követően munkába kívánnak állni. A munka melletti továbbtanulókkal együtt ily módon összesen háromnegyede tehető azok aránya, akik a végzést követően még valamilyen újabb képzés, végzettség megszerzését tervezik. A leggyakrabban felsőfokú tanulmányokról illetve OKJ-képzésekről van szó (közép- vagy felsőfokon), de a szakiskolások körében az érettségit adó kiegészítő képzések is igen népszerűek. Ezekhez járulnak még azok a tanfolyamok, amelyek végzettséget, képesítést nem adnak, de ugyancsak további tanulást jelentenek.

10. ÁBRA: Az iskola elvégzését követő tervek – első helyes jelölés (N = 681)

11. ÁBRA: Az iskola elvégzését követő tervek – kombinációk (N = 681)

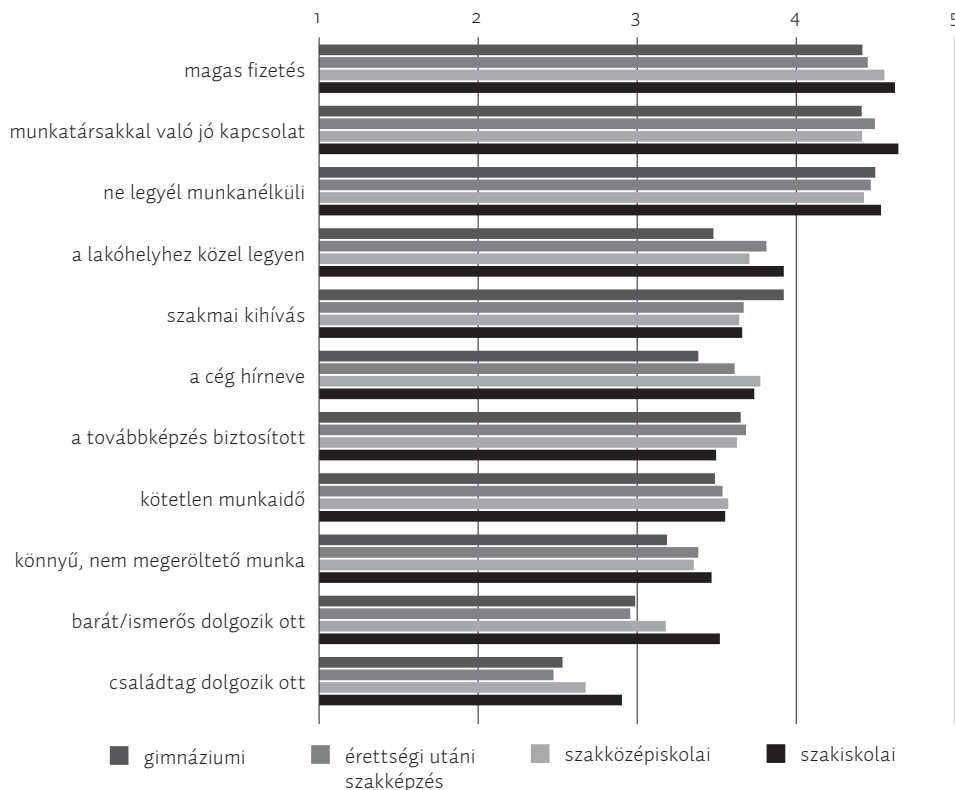
A tényleges továbbtanulási döntések a végzés évében ezeket az arányokat még csak részben tükrözik. A gimnazisták 89%-a jelezte, hogy jelentkezett valamelyik felsőoktatási intézménybe, a szakközépiskolások 35,7%-a, az érettségi utáni szakképzésben részt vevők 28,1%-a. Ezek az arányok egyedül a gimnazisták esetében egyeznek meg a hosszú távú tervekkel, a szakközépiskolások és az érettségi utáni képzésben részt vevők körében viszont alacsonyabbak. Ez azt jelenti, hogy e képzési típusok esetében a továbbtanulási elképzelések nem feltétlenül realizálódnak azonnal, illetve jelzik azt is, hogy a gimnazisták kezdetektől tudják, hogy továbbtanulás nélkül nincs igazán esélyük munkát vállalni.

MUNKAVÁLLALÁSI SZÁNDÉK ÉS TERVEK

A munkahelyválasztás szempontjából minden iskolatípus végzősei számára a legfontosabb szempont a munkanélküliség elkerülése és az, hogy jó légkörben, magas fizetésért dolgozzon a munkavállaló. Ezeket messze leszakadva követik azok, amelyek a szakmai kihívást, a továbbképzési lehetőségeket, a cég hírnevét és egyéb praktikus szempontokat (pl. a munkaidő beosztását, a munka nehézségét, a lakóhelyhez való távolságot, az ismerősök jelenlétét) jelentik meg, s amelyek között már vannak iskolatípusok szerinti különbségek is.

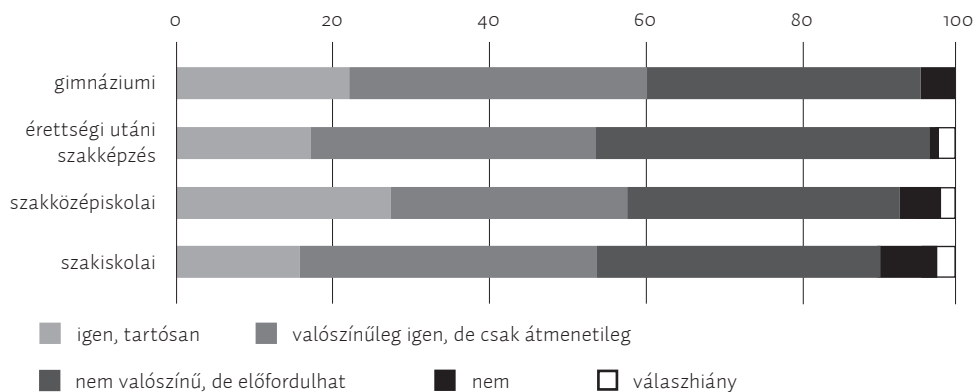
A munkahelyválasztás és a későbbi lakóhely szempontjából Győr vonzó városnak tekinthető, hiszen a végzősök 36%-a szívesen letelepedne a városban, s mindössze bő egynegyedük zárkózik el ettől. Természetesen azok, akik jelenleg is Győrben élnek, az átlagosnál is gyakrabban választanák a későbbiekben is a várost lakóhelyül. Ugyanakkor a fiatalok több mint fele azt is valószínűnek tartja, hogy hosszabb-rövidebb ideig külföldön is munkát vállal majd, sőt egyötödnyien kifejezetten tartós külföldi munkavállalásban reménykednek, főként a gimnáziumi és szakközépiskolai végzettségűek.

12. ÁBRA: A munkahelyválasztás esetén fontosnak ítélt tényezők*

* Az 1–5 skála átlagértékei, ahol 1 = egyáltalán nem fontos, 5 = nagyon fontos.

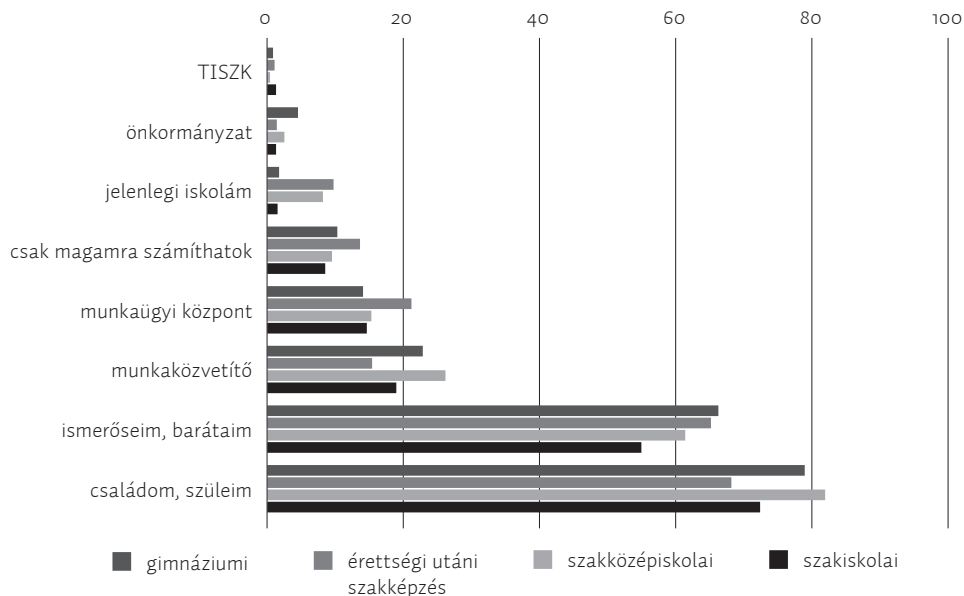
13. ÁBRA: Tervez-e külföldi munkavállalást? (% , N = 681)

A fiatal végzősök leginkább családjukra, ismerőseikre számíthatnának a munkahelykeresés során, az egyéb szervezetek szerepe sokkal kisebb a végzés előtt állók jelenlegi elképzelései szerint. A munkaközvetítőket egyötödnyien, a munkaügyi központot szintén közel ugyanennyien említették, az iskolának és a nemrégiben alakult TISZK-nek azonban sokkal kisebb jelentőséget tulajdonítanak ezen a téren a fiatalok. Egyéb válaszokat alig kaptunk, a fiatalok egy része kifejezetten jelezte, hogy el sem tudja képzelni, kinek a segítségére számíthatna még a munkahely keresésében, illetve leginkább személyes kapcsolatokat jeleztek az egyéb válaszok között.

A családok, rokonok szerepe úgy tűnik, hogy ebben a közegben meglehetősen nagy, ami minden bizonnyal az életkorral is összefüggésben van (az érettségi utáni képzésben például a szülők szerepe valamivel kisebb). Az Ifjúság 2008 adatfelvétel eredményei – a 15–29 éves fiatalokra reprezentatív mintán – is azt mutatják, hogy a ténylegesen megvalósult álláskereséseknél ugyancsak a szülőktől, szűkebb családtól (49%), illetve a rokonoktól, ismerősektől (43%) érkezett leginkább segítség, a tanárok, illetve a munkaügyi központ szerepe minimális volt (6–6%), amellet, hogy a fiatalok közel ötöde senkitől sem kapott segítséget (Ifjúság 2008). Hasonló eredményre jut az a kutatás is, amely a végzettek munkaerő-piaci elhelyezkedését kívánta feltérképezni két megyében, köztük Győr-Moson-Sopron megyében. A végzettek mintegy fele a család, vagy ismerős révén talált munkahelyet.³

14. ÁBRA: A munkahely keresésében kire számíthatnak a végzősök?* (% , N = 681)

* A százalékok összege nem 100, mert több válasz is lehetséges volt.

³ A kutatásokat a Delphoi Consulting készítette 1998-ban, illetve 2001-ben a Munkaügyi Minisztérium megrendelésére. A tanulmány elérhető: <http://www.delphoi.hu/download-pdf/follow-2001.pdf>

VÉGZÉS UTÁN

A középiskola utáni időszakról, a munkavállalás nehézségeiről kaphatunk képet azokból a beszélgetésekből, interjúkból, amelyeket középfokú intézményekben végzett fiatalok körében készítettünk. Az információk két forrásból származnak, részben az adatfelvételt megelőző fókuszcsoportos beszélgetésekből⁴, részben pedig a tanulói adatfelvételt követő életút-interjúkból.⁵

Az adatfelvétel eredményeit a fókuszcsoportos beszélgetések és az interjúk is megerősítik: az általános iskola végén a fiatalok a szüleikre (vagy valamelyik szülőre) támaszkodtak a középiskola választását jelentő döntésük meghozatalakor, az általános iskola nem igazán játszott szerepet abban. Mindebből azonban az is következik, hogy a kevésbé iskolázott, kevésbé tájékozott vagy a kevésbé támogató szülői háttér a fiatalok életében olyan döntések meghozatalához vezethet, amelyek kudarcos iskolaválasztást, s majdan kevésbé sikeres életpályát jelenthetnek.

A fókuszcsoportos beszélgetések és a követő interjúk eredményei változatos képet mutatnak a végzettek életútjáról. A rövid karrierutak közös sajátossága, hogy a fiatalok mind-egyike viszonylag hosszasan keresi a helyét, az első munkahelyek még igen képlékenyek, s nem feltétlenül jelentenek stabil, bejelentett állást. Csaknem valamennyi interjúalanynál megfigyelhető továbbá a munkavállalási és a tanulási utak összefonódása is, amelyek időben nem feltétlenül határolódnak el egymástól, illetve oda-vissza mozgások jellemzik őket.

A szakiskolás tanulók körében az élethosszig tartó tanulás a saját szakmájukban való elmélyülést jelenti, mestervizsgában és az ehhez szükséges érettségiben gondolkoznak. Ugyanakkor vannak olyan szakiskolát végzettek, akik jelenlegi szakmájukban sikertelenek, viszont még mindig bizonytalanok abban a tekintetben, hogy milyen szakmát tanulnának szívesen. A szakközépiskolában végzettek szeretnének továbbtanulni, sok esetben úgy érzik, hogy egy diploma megszerzése az előbbre jutás, magasabb fizetés feltétele. Voltak azonban, akik azt is jelezték ugyanakkor, hogy a felsőfokon való továbbtanulás költségeit (még) nem tudják finanszírozni, illetve olyanok is, akik egy OKJ-s végzettséget többre becsülnék, mint egy felsőfokú diplomát. Akinek stabil és viszonylag jól jövedelmező állása van, az – ha már egyszer elhelyezkedett – kevésbé célozza meg a továbbtanulást felsőfokon. Úgy tűnik, hogy a piaci cégek számára a papír kevésbé fontos, inkább a gyakorlat, a közsférában (közalkalmazott, állami vállalat) vagy a nem piaci sférában dolgozók viszont alulfizetettek, s a bértábla erőteljesen függ az iskolai végzettségtől, s a továbblépéshez (szakmai karrier) is nagyobb szükség van a papírokra.

4 A fókuszcsoportos beszélgetésekre a Krúdy Gyula Gimnázium, Két Tanítási Nyelvű Középiskola, Idegenforgalmi, Vendéglátóipari Szakközépiskola szervezésében 2010 márciusában került sor 3 csoportban, szakiskolát, illetve szakközépiskolát végzettek körében.

5 A követő interjúk elkészítésére 2011 augusztusában került sor. A végzős középiskolások 2010-ben maguk adták meg a kérdőívtől elkülönülő lapon az e-mail-es vagy telefonos elérhetőségüket, s közülük választottunk ki 5 olyan fiatalot, aki telefonos megkeresésünkre készségesnek mutatkozott egy kb. 40–45 perces beszélgetésre.

A pályakezdőként való elhelyezkedés a legtöbb végzett számára komoly problémát jelent, esetenként még a hiányszakmákban is. Komoly problémaként fogalmazódott meg az érintettek részéről, hogy a legtöbb munkahelyen gyakorlattal rendelkező pályakezdőket keresnek. Nemcsak a tanulói vélemények, hanem a végzettek tapasztalatai is azt mutatják, hogy az elhelyezkedéshez ismeretségre, kapcsolatokra van szükség, de például a gyakorlati hely jelenthet ilyen „ugródeszkát”.

A munkahellyel kapcsolatos elvárások között a végzettek is legtöbbször a jó légkört, megfelelő munkahelyi kapcsolatokat említik. Fontos számukra egy biztos életszínvonalat nyújtó fizetés, az előbbre jutás lehetősége és a megfelelő munkakörülmények. A fizetéssel való elégedettség nagymértékben függ a jelenlegi életkörülményektől (pl. szülőikkel él, családot szeretne stb.), ugyanakkor megfigyelhető, hogy már a végzés utáni években is nagyon sokan dolgoznak másodállásban, hogy kiegészítsék a fizetésüket.

A végzettek között kevesen voltak azok, akik úgy érzik, hogy már megtalálták a végleges munkahelyet, ami – tekintettel arra, hogy 1–3 éve végzettekről van szó – érthető. A fiatalok igen nagy része tervezi a külföldi munkavállalást, amelyet főleg pénzügyügyi lehetőségnek tekint, ugyanakkor a nyelvtudás hiányát akadállyan látják e téren.

ÖSSZEZÉS

A végzős tanulók körében készült adatfelvétel 4 jól elkülöníthető csoportja igen eltérő társadalmi háttérrel rendelkezik, amelyek közül a szakiskolások több szempontból is hátrányos helyzetben vannak. Körükben a legalacsonyabb a teljes családok aránya és a szülők iskolázottsága, közülük számoltak be a legnagyobb arányban arról, hogy valamelyik szülő volt munkanélküli az utóbbi két évben, gyakrabban laknak községekben, az átlagosnál rosszabb családjaik anyagi helyzete, s ők szembesültek a legnagyobb arányban korábbi iskolai kudarcokkal. Mindezek a korábbról hozott hátrányok a középfokú képzés során is megmaradnak.

Az iskolaválasztásban egészen más szempontok vezérlik azokat, akik gimnáziumi képzésben vesznek részt és azokat, akik szakképzésben. A szakképzésben részt vevő fiatalok többsége ugyanazt a szakmát tanulja, amit eredetileg is tervezett, nem kicsi azonban azoknak az aránya sem, akik valamilyen értelemben „félrecsúsztak”, hiszen vagy eleve nem is szakmatanulást terveztek, vagy nem ennek a szakmának az elsajátítását tervezték.

A különböző képzési típusokban tanulók eltérő ambíciókkal rendelkeznek a megszerezni kívánt legmagasabb iskolai végzettséget illetően, de többségükben az érettségit minimális követelménynek tartják. A munkavállalási elképzelések között a különböző méretű vállalkozások dominálnak, a közalkalmazottként, illetve a nonprofit szférában elhelyezkedni kívánók aránya jóval alacsonyabb. Munkavállalás esetén a legfontosabb szempont a munkanélküli-ség elkerülése és az, hogy jó légkörben, magas fizetésért dolgozzon a munkavállaló.

A fiatal végzősök leginkább családjukra, ismerőseikre számíthatnak a munkahelykeresés során, az egyéb szervezetek szerepe sokkal kisebb a jelenlegi elképzelések szerint. Az iskola, a TISZK elhelyezkedésben való segítségnyújtását a legtöbben nem igazán várják/remélik,

amennyiben mégis, úgy az iskola állásközvetítő szerepét, kapcsolatrendszerük mozgósítását tartanák célravezetőnek, ugyanakkor többen is jelezték, hogy az iskola tulajdonképpen azzal segít a leginkább, ha megfelelő (szak)képzést nyújt.

IRODALOM

- ANDOR MIHÁLY (2002): *Diplomás szülők gyermekei*. *Educatio*, 2. sz. 191–210.
- ANDOR MIHÁLY (1998): *Az esélyek újratermelődése*. *Educatio*, 3. sz. 419–435.
- BAUER BÉLA – SZABÓ ANDREA (SZERK., 2009): *Ifjúság 2008 Gyorsjelentés*. Szociálpolitikai és Munkaiügyi Intézet, Budapest.
- BECK, ULRICH (2010): *A munka szép új világa*. Belvedere Meridionale, Szeged.
- CSÁKÓ MIHÁLY (1998): *Szakirányú továbbtanulás*. *Educatio*, 3. sz. 470–486.
- GÁBOR KÁLMÁN (1995): *Az ifjúságkutatás irányai a kilencvenes években*. *Educatio*, 2. sz. 191–207.
- GÁBOR KÁLMÁN ET AL. (1998): *A győri fiatalok helyzete. Új ifjúsági korszak – az iskolai ifjúsági korszak. (Esélyek és veszélyek) Kutatási zárójelentés*. Kézirat. Oktatókutató Intézet, Budapest.
- LANNERT JUDIT (1998): *Pályaorientációk*. *Educatio*, 3. sz. 436–446.
- RÓBERT PÉTER (2002): *Átmenet az iskolából a munkaerőpiacra*. In Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.) *Társadalmi riport 2002*. TÁRKI, Budapest, 220–232.
- SOMLAI PÉTER (2010): *Változó ifjúság*. *Educatio*, 2. sz. 175–190.